

ENDÜLÜS MUVAŞŞAHLARI VE HARCELER

THE ANDALUSIAN MUWASHSHAHS AND KHARJAS

Kemal TUZCU

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
ktuzcu@ankara.edu.tr.

Öz

Klasik Arap şiirinin tek nazım şekli kasidedir. Ancak fetihlerle genişleyen İslam devletinin Arap yarımadasına uzak köşelerinde komşu kültürlerin etkisiyle veya değişen sosyal şartlarla yeni bir takım nazım türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Müslümanların Endülüs adını verdiği bu günkü İspanya'da ortaya çıkan muvaşşah adı verilen bir nazım türüdür. Bu nazım türü şiir boyunca tekrarlanan ve kufl adı verilen ortak kafiyeli bölümler ve bunların arasında şiir boyunca kafiyeleri değişen ve devr adı verilen dizelerden oluşur. Son kufleye ise harce denir. Bu şiir türünde harcenin özel bir yeri vardır, çünkü şiirin gövdesinde standart Arapça kullanılırken harcede, muvaşşahın konusuna göre yine standart Arapça, halk Arapçası veya Arapça'da el-A'cemi, İspanyolca'da ise al Jamiado adı verilen İspanyol halk lehçesinden sözcükler kullanılır. Yabancı dildeki bu harceler son yüzyılda Batılı ve Doğulu pek çok araştırmacının ilgisini çekmiştir.

Abstract

The Qasidah was the unique form of classical Arabic poetry. However, with the expansion of the Islamic state by the conquests, some new poetry styles have emerged under the influence of neighboring cultures and social conditions in the far corners of the Arabian Peninsula. One of them is al muwashshah which appeared in Spain called Andalusia by the Muslims. Al muwashshah consists of a common rhyme called Qufl which is repeated throughout the verse and a changing rhyme throughout the poem which is called Dawr. The last qufl is called kharja and it means exit. The kharja has a special place in this poetic form since it has a special dialect that consists of foreign words. The body of al muwashshah is in standard Arabic, and the kharja includes some words from the old Spanish dialects called al A'jami in Arabic and al Jamiado in modern Spanish. Recently, these parts have attracted the attention of many researchers from the West and East.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 31 Mart 2016
Kabul edildiği tarih: 25 Mayıs 2016
Yayınlanma tarihi: 23 Haziran 2016

Article Info

Date submitted: 31 March 2016
Date accepted: 25 May 2016
Date published: 23 June 2016

Anahtar sözcükler

Endülüs, Nazım türü, Kaside,
Muvaşşah, Harce, al Jamiado, Kufl,
Devr

Keywords

Andalus, Qasidah, Poetry styles,
Muwashshah, Kharja, al Jamiado,
Qufl, Dawr

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001465

1. Giriş:

Bu çalışma, IX. yüzyılın sonlarında Endülüs'te ortaya çıkan muvaşşah adlı şiir türünün ortaya çıkış süreci, klasik Arap şiiri ile bağlantısı, bu nazım türünün tanıtımını ve özellikle de Arapça olmayan, yerel İspanyol dilinde bazı sözcüklerin de kullanıldığı Batı dillerinde mozarabik harceler adı verilen son kısımlarını tanıtmayı amaçlamaktadır.

630 yılında Mekke'nin Hz. Muhammed tarafından fethi ve ardından Arap kabilelerin birbiri ile anlaşması, Müslüman Arapları dış fetihlere yöneltmiştir. 630'lu yıllarda başlayıp X. yüzyıla kadar süren fetih hareketleriyle Müslümanlar, Batıda İspanya, Doğuda ise Çin sınırlarına kadar uzanan bir bölgeyi siyasi ve kültürel anlamda nüfuzları altına almışlardı. IX. ve XI. yüzyılda en parlak dönemlerini yaşayan İslam medeniyetini şekillendiren önemli unsurlardan biri de, İslam coğrafyası sınırları içindeki diğer kültürlerin İslamiyetle kültürel bütünleşmeleridir.

Emevî devrinden başlamak üzere Müslümanlar, fethettikleri topraklar üzerinde bulunan kültürleri çok iyi çözümlemişler ve aldıkları yeni bilgileri özümseyerek kendi kültürlerine katmışlardır. Eski Yunan felsefesi, eski Mısır kültüründen aldığı tıp ve Hint kültüründen aldığı hikmet İslam kültürünün olgunlaşmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Bu sayede İslam Dünyası, Rönesans'ı Batı dünyasından birkaç yüzyıl daha önce yaşamıştır. Batı dünyası, gözünü kamaştıran bu aydınlığın ışıkları ile Endülüs'te buluşmuştur. Üç büyük kültür bu topraklarda yalnızca yeniden buluşma imkanı bulmamış, bu özgür ortamda birbiri ile kaynaşmıştır. Bu kaynaşma en belirgin şekilde, Endülüs'te ortaya çıkan ve onlarca yıldır yapılan araştırmalara rağmen kimlerin icat ettiği, hala açıklığa kavuşturulamayan muvaşşah denen şiir türünde kendini göstermiştir. Çünkü bu şiir türünün son kısmında fasih Arapça, Arap halk lehçesi, yerel İspanyol lehçesi ve İbranî dilleri kullanılmıştır.

Araplar, 92/711 yılında da Târik b. Ziyâd önderliğinde Endülüs'ü fethettiler. Fetih sonucu, bu yöre Şam'daki Emevî halifesi tarafında atanan valilerle yönetilmiştir. Doğuda Emevî devleti yıkılınca, Abbasîlerden kaçıp Endülüs'e gelen Abdurrahman ed-Dâhil, burada bağımsız bir devlet kurmuştur (138-316/755-929). Başlangıçtan itibaren Müslüman yöneticilerin Hıristiyanları dinlerinde özgür bırakmaları, onları İslam'a girmeleri için zorlamamaları, Arap ve Berberi kökenli Müslümanların yerel halkla yaptığı evlilikler sonucu, özellikle Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güney Endülüsteki yerli halk, hakim İslam kültürünü benimsemiştir. Bu halka, *muvelled* veya *musâlîme*, daha geniş bir tanımla *Musta'rib* denmiştir. Bu tanım, kendi dinî geleneklerini yaşatan ancak İslam kültürünü benimsemiş yerli halkı da kapsayan bir terimdir. Batıda bu halka *Musta'rib Mozarabs*, Arapça ve yörede kullanılan dil olan *Romans* lehçesinden oluşan dillerine de *Mozarabic* adı verilmiştir. Araplar günümüzde bu dile el-A'cemiyye demişlerdir. İspanyollar el-A'cemiyye kelimesini *al Jamiado* şeklinde telaffuz etmektedirler. Bu da Arapçadaki *el-A'cem* yani Arap olmayan, Arapçayı konuşamayan anlamlarına gelen kelimedendir alınmadır.

Endülüslü Müslümanlar, Endülüs'ün Doğudaki Emevî halifesi tarafından atanan valilerle yönetildiği dönem olan ve *Asru'l-Vulât* denilen dönem (95-138/714-755) ve Abdurrahman ed-Dâhil ile başlayan *Asru'd-Devleti'l Umeviyye* adı verilen Endülüs Emevîleri (138-316-755-929) yılları arasında hemen her alanda Doğu Arap dünyasını taklit etmiştir. 'Asru'l-Hilâfe adı verilen ve 316-400/929-1009 tarihlerini kapsayan dönem, Endülüs'ün edebiyatta

artık bu taklitten uzaklaştığı ve kendi çizgisinde ilerlediği bir dönem olmuştur. Toplumsal farklılıkların eridiği bu dönemde halk dili şiire geçmiş, mûsikî gelişmiş buna uygun yeni vezinler geliştirilmiştir. Bunların sonucunda Endülüs'te geleneksel Arap şiirinden çok farklı bazı şiir türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, muvaşşah; diğeri ise zecel adı verilen şiir türleridir. Söyleniş tarzı ve kısımları bakımından birbirine benzeyen bu iki nazım türünü birbirinden ayıran en belirgin özellik, dildir. Muvaşşah, harce denen son kısım dışında standart/fasih dille, zecel ise halk dilinde/âmmî dilde söylenmekteydi.

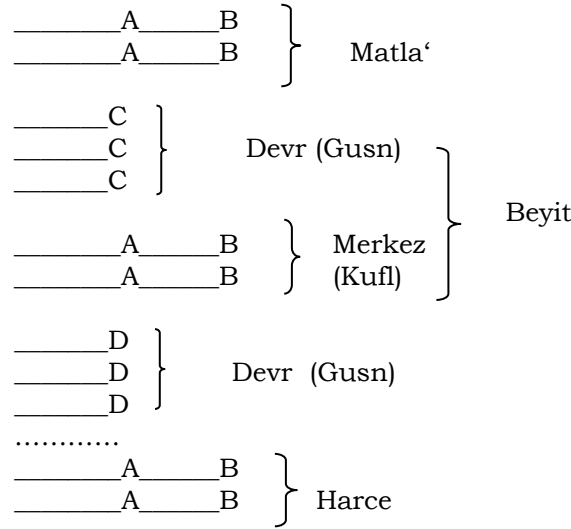
2. Arap Şiirinde Bent Düzeninde Şiir Türlerinin Ortaya Çıkışı:

Muvaşşah, klasik Arap şiirindeki kaside türünün tersine farklı kafiye grupları, hatta farklı vezinler içeren dizelerden oluşur ve farklı Arap lehçeleri veya yabancı dilde kelimeler kullanılabilir. Oysa Arap şiiri, beyit denen iki mısralı birimlerin oluşturduğu kaside adı verilen bir formda heykelleşmiştir. Araplara göre şiir, lafız, vezin, manâ ve kâfiye şartlarına bağlıdır. Kaside, ilk beyit dışında, son mısraları birbiri ile kafiyeli beyitlerden oluşmaktaydı. İlk beyti oluşturan mısralar ise bir biri ile musarra', yani kafiyeli idi. Dil ise, tamamıyla fasih Arapçaydı. Bu şartların hepsini birden yerine getiren kaside türü, Araplarda adeta resmi şiir türü haline gelmiş Arap coğrafyasında gelişmiş, bu coğrafyayı yansıtan, hareketsiz ve tekdüze bir şiir türüydü.

Abbasî devletinin ilk yıllarına kadar şiirde zaman zaman bu yapının dışına çıkan denemeler olmuşsa da, yerleşik edebî zevki aşamadığından sonuçsuz kalmıştır. Daha sonra İslam devletinin eski Mezopotamya ve Fars kültürleriyle komşu olduğu Bağdat ve çevresinde ed-Dubeyt, el-Mevâliyâ gibi bazı halk şiiri türlerinden esinlenerek, özellikle Beşşâr b. Burd ve Ebû Nuvâs gibi Arap şiirinde yeniliği savunan *muvelled* şairler bent esasına dayalı, aynı şiirde farklı kafiyede dizelerin bulunduğu şiirler söylemişlerdir. Doğu Arap dünyasında bu manzumeler, özelliklerine ve dize sayılarına göre *musammat*, *muzdevic*, *muselles*, *murabba'* gibi isimlerle anılmıştır. Bunların ortak özelliği, her bir veya birkaç mısra/beyitte bir kafiyelerin değişmesidir. Muvaşşah da, bu özellikte bir şiir türüdür. Bu şiir türünün Endülüs'te ortaya çıkışı, Doğu Arap dünyasında bentler halinde söylenen şiirlerin ortaya çıkışıyla hemen hemen aynı dönemdedir. Arap şiirindeki bu değişim İslam kültüründen benimsemiş Fars ve Türk şiirlerini de etkilemiştir.

3. Muvaşşahın Tanımı ve Ortaya Çıkışı:

Muvaşşah, daha çok bestelenmek üzere söylenen bir şiir türüdür. Bu isim, kadınların kullandığı, değerli taşlarla süslü kuşak anlamında gelen *vişâh* kelimesinden türemiştir. Muvaşşah söyleyene ise *veşşâh* denir. Muvaşşah türü şiir söylemeye *tevşîh* sanatı adı da verilmektedir. *Matla'* veya *mezheb* adı verilen ve şiir boyunca tekrarlanan ortak kafiyeli bir girişten sonra, her defasında kafiyesi değişen *devr* adı verilen dize grubundan oluşan beyitler gelir. Muvaşşahın giriş dizeleri olan *matla* muvaşşahta mutlaka bulunması gereken bir bölüm değildir. Muvaşşahta *matla'* bulunursa, buna el-muvaşşah *et-tâmm*; bulunmuyorsa, buna da *kel* anlamına gelen *el-akra'* adı verilmektedir. *Matla'*dan sonra gelen ortak kafiyeli kısımlardan her birine *Kufl* veya *Merkez* denir. Devrin dizelerinden her birine *gusn*, küflün dizelerinden her birine ise *simt* denir. Bu nazım türünde devr ile kuflun oluşan ikiliye *Beyit* denmektedir. Şiirin bitirildiği son kısma ise *çıkış* anlamına gelen *Harce* denir. Kasidedeki gibi tek kafiyede olmayıp farklı kafiyede bölümlerden oluştuğu için, irili ufaklı, bir birinden farklı değerli taşlarla süslenmiş bir kuşağa benzetildiğinden bu şiir sanatına muvaşşah denmiştir. Aşağıdaki şemada muvaşşahı oluşturan temel kısımlar ve kafiyeleri verilmiştir.

Kafiye düzeni, yapısı ve kısımlarının adlarını yukarıda verdiğimiz muvaşşaha bir örnek olmak üzere İbn Zühr el-Hafîd (ö.1198)'in şu tanınmış muvaşşahını verebiliriz (İbn Senâ 74):

أيها الساقى إليك المشتكى قد دعوناك وإن لم تسمع
 ونلدیم هممت في عزته
 وشربث الراح من راحتته
 كلمما استيقظ من سكرته

جذب الرق إليه واتكأ وسقاني أربعاً في أربع
 ما ليعني عشيت بالنظر؟
 أنكزت بعدك ضوء القمر
 وإذا ما شئت فاسمع حبري
 كلما فكر في البين بكى ويحبه يكي لم لم ينع!
 غصن بان مال من حيث استوى
 بات من يهواه من فرط الجوى
 خفق الأحشاء مؤهون القوى
 عشيت عيناى من طول البكا وبكى بعضي على بعضي معي
 ليس لي صبر و لا لي جلد
 يا لقوم هجروا واجتهدوا
 أنكروا شكواي مما أجرد
 إن مثلي حالي حقه أن يشتكى كمد اليأس و ذل الطمع
 كبد حرى و دمعي يكف
 يعرف الذنب و لا يعترف
 أيتها المعرض عما أصف
 قد نما حبك عندي و زكا لا تقل في الحب إلي مدعي

Ey Sâki sana şikayetimiz var, duymasan da sana seslendik

Parlak yüzüne aşık olduğum bir içki dostum.

Şarabı avuçlarından içtiğim,

Kendine geldikçe sarhoşluğundan,

Çekti kirbeyi kendine, oturup bana dört kaptan dört içki sundu.

Gözümün nesi var. İyice görmüyor.

Senden sonra ay ışığını da görmez oldu.

Dilersen anlatacaklarımı dinle.

Gözlerim çok ağlamaktan iyi görmez oldu. Bedenimin bir kısmı diğerine ağladı.

Dümdüz söğüt dalı eğildi

Onun, aşığı acısının şiddetinden öldü.

Çaresizce çarptı kalbi.

Ne zaman ayrılığı düşündüyse ağladı. Vay haline ki, başına gelmedik bir şeye ağlıyor.

Artık ne sabrım kaldı ne de dayanma gücüm.

Dostlarımın nesi var da beni kınayıp aleyhime çalışıyorlar.

Başıma gelen acılardan ettiğim şikayeti bile görmezden geliyorlar.

Benim gibi olanın, şikayet etmek hakkıdır, üzüntülü bir kalple ve arzuları tükenmiş bir şekilde.

Yanıyor ciğerim, akıyor gözyaşım.

Suçunu biliyor ama itiraf etmiyor.

Ey anlattıklarımı dinlemeyen!

İçimdeki sevgin büyüdü ve arttı, aşkta, iddialıyım deme!..

Bu nazım türünün nasıl ve nerede ortaya çıktığı bilim insanları tarafından hala tartışılan bir konudur. Ancak Endülüs kökenli Arap kaynaklarından aktarılan bilgilerde ilk muvaşşahların Endülüs'te Endülüslü Araplarca icat edildiği vurgulanır.

Endülüslü bir yazar İbn Bessâm eş-Şenterîni (ö.467/1147) *ez-Zahîre fî Mehâsini Ehli'l-Cezîre* adlı biyografik eserinde ilk muvaşşah şairlerinden olan 'Ubâde İbn Mâ'î's-Semâ'nın biyografisini verirken, muvaşşahı icat eden kişi ve yapılış yöntemi hakkında şunları söylemektedir:

Muvaşşahlar, Endülüs halkının gazel ve nesîbte çok kullandığı aruz vezinleridir. Boyunları, hatta kalpleri kapalı (muhafazakâr, kapalı) kadınlar bile onu dinlemek için can atarlar. Bana gelen rivayetlere göre, bizim memleketimizde bu muvaşşahların vezinlerini yapan ve yöntemini icat eden ilk kişi kör şair Muhammed b. Mahmûd el-Kabrî'dir. Bu vezinleri şiir şatırları halinde yapıyordu. Ancak çoğu işlek olmayan, fazla kullanılmayan aruz vezinlerindeydi. Halk lehçesinde veya a'cemî lehçede sözcükleri alır, buna merkez adını verir ve muvaşşahı tazminsiz, gusn'suz bir şekilde bu merkeze göre düzenlerdi (İbn Bessâm 469-470).

Yukarıda yazarın söz ettiği, Muhammed b. Mahmûd el-Kabrî, her ne kadar bazı belirsizlikler olsa da, muvaşşahın sanatının mucidi kabul edilir. el-Kabrî (225-299/840-912), IX. yüzyılın sonları, X. yüzyılın başlarında yaşadığına göre ilk muvaşşahlar, IX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. İbn Bessâm, muvaşşahın mucidleri arasında *el-İkdu'l-Ferîd* adlı eserin yazarı *İbn Abdirabbihî*'yi de saymaktadır. Ancak bu kişinin bize ulaşan eserlerinden bu konuyla ilgili olmadığı anlaşılıyor. Yukarıdaki satırlarda İbn Bessâm muvaşşahın Doğu Arap şiirinde fazla kullanılmayan bazı vezinlerle Endülüs'te icat edildiğini ve ilk muvaşşahların *şatr* denen beyit yarıları halinde söylendiğini ifade eder. Muvaşşah sanatını geliştiren *tazmîn*, yani merkezdeki dizeleri bölme ve *gusun*, yani devir adı verilen grubu uygun şekilde düzenlemektir. Yazarın verdiği bilgilerden, ilk muvaşşahların bu tür uygulamalardan uzak bir şekilde düzenlendiği anlaşılmaktadır. Muvaşşahın

Endülüs'lüleri tarafından icat edildiğini ve onların bu sanatın ustası olduğunu belirten pek çok rivayet vardır (Bkz. İbn Dihye, 204; el-Makkarî, *Ezhâr* 105; el-Makkarî, *Nefhu't-Tîb* 250).

Doğu dünyasının modern anlamda ilk tarih yazarı ve sosyoloğu kabul edilen İbn Haldûn (722-808/1322-1406), el- Mukaddime adlı eserinde Endülüs'te şiirin nasıl gelişme gösterdiğini, muvaşşahın nasıl ortaya çıktığını ve nasıl söylendiğini şu ifadeleri ile anlatır.

Endülüs'te şiir çoğalıp, sanatları olgunlaşınca ve söz sanatlarıyla son derece süslü bir hale ulaşınca sonraki şairler bir şiir sanatı icat ettiler ve adına da muvaşşah dediler. Onu tel tel (simt), dal dal (gusn) nazm ederler ve farklı aruzlarını artırırlardı. Onlardan bir kaçına birden tek beyit adını verirlerdi. Bu gusn'ların kafiyelerine ve vezinlerine şiirin sonuna kadar bağlı kalırlar. Onlara göre şiir bu şekilde en fazla yedi beyte kadar varır. Her beyit sayısı konulara ve ekollere göre değişen gusn'lar içerir. Kasidede yapıldığı gibi nesib ve medih konusu işlenir (İbn Haldûn 817).

Muvaşşahın ortaya çıkışıyla ilgili başka bir görüş de, muvaşşahın da Endülüs'e Doğudan gittiği yönündedir. Doğu Arap şiirinde *musammât* adı verilen ancak Doğuda fazla kullanılmayan bir nazım türünün Endülüs'te işlerlik kazanarak muvaşşaha temel oluşturduğu görüşü bilimsel verilere daha yakın bir görüştür. Yukarıda da söz edildiği üzere Arap şiirinde geleneksel nazım türleri dışında denemeler de yapılmıştır. İmru'ül-Kays (ö.545) divanı eklerinde bulunan bir musammâtın (İmru'ül-Kays, 474-475) veya Diku'l-Cinn (ö. 235/850)'e ait olduğu iddia edilen (eş-Şek'a 394) farklı kafiyelerin kullanıldığı bir manzumenin muvaşşahın ilkel hali olduğu ve Doğuya ait bir nazım türü olduğu daha tutarlı bir görüştür.

Bu görüşe katkıda bulunabilecek bir nakil de şöyledir. Salâh es-Safedi'nin Ebû'l-Hasan Ali b. Sa'd el-Hayr'dan şöyle aktarıyor: "*Mihyâr ed-Deylemî, Ebû Muhammed el-Kâsım el-Harîrî gibi bazı muvelled şairler bu aruz bahirlerinden, farklı vezin ve kafiyede bazı kıtalar, bendler icat ettiler*". es-Safedi'nin, "*Arap aruz bahirleriyle mi?*" sorusuna ise şöyle cevap vermiştir: "*Bu şiirlerine el-Melâ'ib adını taktılar. Bunlar rubâ'î veya başka kafiyelerde şiirlerdir. Endülüs'lüleri de bunları, benzer vezinlere, farklı melodilere bölerek bir şiir türü icat ettiler adına da muvaşşah dediler. Bu şiir türünü çeşitli söz sanatlarıyla süsleyip ilk icat edenler, şeklini açıklayanlar onlardır*" (es-Safedi 20; İnânî 23).

Muvaşşahın konularına gelince; zamanımıza ulaşan muvaşşahların çoğu gazel konuludur. Gazelin yanı sıra aynı muvaşşahta hamriyye, vasf ve methiye konularını içinde barındıran, diğer bir deyişle birden fazla temayı işleyen gazel konulu muvaşşahların sayısı da fazladır. Endülüs'te Asru't-Tavâ'if ve'l-Murâbitin olarak adlandırılan (1031-1145) dönemden sonra muvaşşah konularına, tasavvuf, zühd, Peygambere methiye, bina tasvirleri, kutlama, av ve sabûhiyyât gibi yeni konular da eklenmiştir ('Abbâs, *Tarih* 250).

Mulûku't-Tavâ'if adı verilen (1031-1086) dönem sona erip, 1086 yılında Endülüs'te Murâbitler adı verilen Berberilerin yönetimi ele geçirmeleri ile muvaşşah önemini yitirmiştir. Arapçayı çok iyi bilmeyen bu yöneticiler fasih Arapça ile söylenen muvaşşahlara fazla ilgi göstermemişlerdir. Bu nedenle muvaşşahlardan sonra halk dili söylenen, *zecal* adı verilen, yine bent esasına dayalı bir şiir türü daha ortaya çıkmıştır.

4. Harce ve özellikleri:

Yukarıda İbn Bessâm'dan yapılan nakilde sözü edilen ve *merkez* adı verilen, muvaşşahın üzerine bina edildiği kısımdır. Harce, muvaşşahın son *kuflü* olup, en önemli bölümüdür. Arapçadaki *Hurûc* isminden gelmektedir. Muvaşşahın söyleniş usulüne göre bütün muvaşşahın vezni, kâfiyesi ve mûsikîsi bu kısım üzerine kurulur. Harcenin neden veya ne zaman bu isimle anıldığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bu isim, kasidede şairin nesîb kısmından çıkıp, konuya; medhe veya fahra geçmesidir. Muvaşşahta bu adlandırmanın birkaç nedeni vardır. Öncelikle muvaşşahın çıkış kısmı olması, bir diğeri veşşâhın, fasih dilden çıkıp el-Âmmî veya el-A'cemî dile geçmesi (Gâzî, *Fî Usûli't-Teuşîh* 31), diğeri de şarkı haline getirilmiş muvaşşahlarda bestecinin muvaşşahın gövdesinden çıkıp son kısmı özel, zihinlerde kalıcı bir şekilde bitirmesidir.

Muvaşşahın gövdesinden harceye, *istidrad* (geçiş) adı verilen bir bölümle geçilir. Harce, veşşâhın bizzat kendisinin dilinden aktarılabilceği gibi, çocuklar, kadınlar veya sarhoşlarından dilinden de söylenebilir. Aynı şekilde bir hayvanın veya aşk, savaş gibi cansız bir varlığın dilinden de aktarılabilir (İbn Senâ 31-32). Her ne olursa olsun muvaşşahın son beytinde, harceden hemen önceki dizede قَال dedi, أنشدَ şiir okudu, عَنى şarkı söyledi, شدا öttü, şakıdı, نادى seslendi gibi fiillerden biri bulunur ve bunlardan sonra harceye geçilir.

Muvaşşah teorisi üzerine ilk kitap olan *Dâru't-Tirâz fi 'Ameli'l-Muvaşşahât*'ın yazarı İbn Senâ el-Mulk, harce konusuna özel bir ilgi göstermiştir. İbn Senâ' el-Mulk muvaşşahta harcenin önemine “*Harce muvaşşahın baharatı, tuzu, şekeri, miski, amberidir. O muvaşşahın sonuç kısmıdır ve övgüye değer olmalıdır*” sözleriyle işaret etmektedir (İbn Senâ 32). Muvaşşah son kısmı olmasına rağmen bütün muvaşşah onun üzerine kurulur. Matla beyitlerine bakılınca harcenin kafiyesi ve vezni hemen kendini gösterir. Çünkü matla' beyitleri harce dikkate alınarak söylenmiştir. İbn Senâ, eserinde daha önce merkez adıyla harceye değinen İbn Bessâm'dan ve onun söylediklerinden her hangi bir nakilde bulunmaz. Fakat muvaşşahın söyleniş tarzı üzerine söyledikleri, İbn Bessâm'ın sözleriyle örtüşmektedir. Muvaşşah nazmedenin vezin ve kafiyeden önce harceyi yapması gerektiğini, harcenin de lafzı ve vezni gönüle hafif, kulağa hoş gelen, ruhlara hitab edecek bir harce olması gerektiğini belirtir (İbn Senâ 32).

Endülüs muvaşşahlarındaki harceler, bir arada yaşayan, farklı ırlardan, kültürlerden gelen yaşayan sosyal yapının edebiyata yansımış halidir. Çünkü bu kısımda fasih Arapça, halk Arapçası ve A'cemî lehçede kelimler kullanılmıştır.

Harcelerde öncelikle tercih edilmesi gereken dil, Arap halk lehçesidir (İbn Bessâm 469; İbn Senâ 30). Fakat veşşâh muvaşşahın konusuna göre, fasîh Arapça, halk Arapçası veya yerel İspanyol lehçesi kullanabilir. İbn Senâ' ya göre harcede anlatımın maskaralıkta, densizlikte, mucûn ve hiciv şiirleri ile ün yapmış İbnu'l-Haccâc'ın şiirleri gibi “*Haccâciyye Min Kibeli's-Sah*” olmalıdır. ‘Âmmî dil/halk dili kullanımında İbn Kuzmân'ın zecelleri gibi; *Kuzmâniyye Min Kibeli'l-Lahn* olmalıdır. Avam takımı, hırsız kişilerin dillerinde dolaşan sıcak, yakıcı, keskin, pişkin kelimelerden oluşmalıdır (İbn Senâ 30; 'Atîk 349).

Muvaşşah söyleyecek veşşâh, önce harceyi tasarlamalı sonra da muvaşşahını bunun üzerine kurmalıdır. Eğer kendisi iyi bir harce yapamamışsa, bu durumda halk dilinden, yabancı dilden bir iki dizelik bir şiiri harce olarak alır ve muvaşşahını bu harce üzerine kurar. Ancak bunun halk dili ve yabancı dilde olması şart değildir. Veşşâhlar, fasih dilde, bir başka veşşâhın muvaşşahının harcesini veya matla'ını kendilerine harce olarak seçebilir ve bu *muste'âr / ödünç* harce ile muvaşşahlarına devam edebilirler.

Harcenin dilinin nasıl olacağını veşşâhın hitap ettiği kişinin, konumu belirler. Muvaşşah gazel veya medih konuluysa böyle bir dil kullanılabilir. Bu tür muvaşşahlarda memdûh, veşşâhın ‘Âmmî veya A'cemi lehçede iltifatta bulanabileceği kadar yakın biri değilse memdûhun adı da anılarak fasîh dilde bir

harce, seslenilen kişi veşşâha yakın biriye 'Âmmî veya A'cemî lehçede bir harce, 'Uzrî gazel benzeri bir muvaşşahatan sonra gelen harcede fasîh lehçe, yabancı kökenli bir kadına sesleniliyorsa harcenin A'cemî lehçesinde olması gerekir. Konu olarak, eğlence, mucûn vb. değilse muvaşşahın harcesi yine fasîh dilde olmalıdır.

Hangi dilde veya lehçede olursa olsun harcelerde başlıca iki konu vardır; bunlar aşk-şarap ve methiyedir. İlk konuda genellikle karşılıksız aşk ve bundan duyulan acılar, sevgilinin sadakatsizliğinden şikayet, özlem ve melankoli gibi temalar işlenir.

Zamanımıza ulaşan yaklaşık 600 muvaşşahatan 300 kadarının harcesi halk dili, 200 kadarının harcesi fasîh Arapça, 50 kadarının harcesi de tamamı veya bir kısmı Romans lehçede sözcükler içerir (Rosen, 186). Geri kalanı ise İbranice ve dili tam tespit edilemeyen harcelerdir. Halk dili *el-Âmmiyye* adı verilen halk lehçesindeki harceler tamamen halk lehçesinden gelen sözcüklerle olmayıp kısmen fasîh Arapçaya halk dilinden gelen sözcüklerin serpiştirilmiş halidir. Romans lehçesiyle söylenmiş harcelerde ise ağırlıklı olarak bu lehçeden gelen sözcükler kullanılsa da arada fasîh veya halk Arapçası sözcükler de görülür. Dillerine göre harceler üç kısımda değerlendirilebilir.

4.1. Fasîh Arapça İle Söylenmiş Harceler:

İbn Senâ' el-Mulk, yaptığı harce tanımında, harcelerde kullanılan dilin halk ağzından kelimelerle hırsızların, sarhoşların dilinden olması gerektiğini ifade ederken bazı durumlarda fasîh Arapçanın kullanılmasını da uygun görür. Muvaşşah, methiye konuluysa ve harcede memdûhun adı geçerse o zaman fasîh Arapça kullanılır. Memdûhun (övülen kişinin) adının geçtiği, İbn Bakî'nin bir muvaşşahının harcesi şu şekildedir (İbn Senâ 68):

إنما يحيى سليل الكرام واحد الدنيا ومعنى الأنام

Yahya ancak cömert bir nesilden, dünyada tek, insanlık timsali biridir.

İbn Senâ' el-Mulk, harcedeki bu sınırı biraz daha genişleterek gazel konulu harcelerde ciddi bir anlatım kullanmak şartıyla fasîh dil kullanılmasına izin vermiştir. Ona göre, memdûhun adının geçmediği, dolayısıyla medih konulu olmayan aşk konulu şiirlerde dilin ve anlatımın *sarsıcı, büyüleyici, çekici, aşka, sevdaya yakın* olması gerekir. İbn Bakî'nin bu tanıma giren bir muvaşşahının son devri ve harcesi şöyledir (İbn Senâ 31):

قلبي اشقيتياقا

تجاوز الحدّا

من لواطقا

وكلّف السهدا

ليلي رواقا

قلت وقد مدّا

يا قلب بعض الناس أما تلين؟

ولا معميين

ليل طويل

Kalbim seni özlemekte haddi aşti.

Uykusuzluk tahammül edebilene bile dert oldu.

Ben de gecelerim yol yol uzanmışken şöyle dedim:

Uzun bir gece, bir yardımcı olmaksızın, ey birilerinin kalbi yumuşamaz mısın?

Yukarıda da açıklandığı gibi, veşşâh iyi bir harce bulamamışsa muvaşşahında bir başka şaire ait bir beyti, harce olarak kullanabilir. Böyle harcelerde yine fasîh dilin kullanılması gerekir (İbn Senâ, 33). Buna örnek olarak İbn Bakî'nin şu muvaşşahını verebiliriz (İbn Senâ 68).

لست من أسير هواك مُحَلًّا إن يكن ذا ما طلبت سَرَّاحا

Aşkından esaretinden şaşkına dönmüş değilim.

Böyle olsa da özgürlük istemezdim.

Matla'ı ile başlayan muvaşşahın harcesinde İbn Bakî, İbnu'l-Mu'tezz'in bir şiirinde geçen şu beyti alıp harce yapmıştır (bkz. İbnu'l-Mu'tezz 466):

لست أشكو غير هجر مواصل

مذ منعتُ القلب عن عدل عاذل

وتعنيْتُ لهم قول قايِل

فاحجبوا عن مقلتي الملاحا

علموني كيف أسلو وإلا

Sürekli ayrılıktan başka bir şeyden şikayetim yok

Kınayanın kınamasından kalbi alıkoyduğumdan beri.

Şöyle söyleyen birinin sözünü onlara terennüm ettim:

Nasıl avunacağımı öğretin ya da o güzel yüzlüleri bana göstermeyin

4.2. Arap Halk Lehçesinde Söylenmiş Harceler:

İbn Bessâm'ın da el-Kabrî' yi anlatırken; *halk dilinde ve yabancı dilde sözcükleri alır...ifadeleri ile naklettiği gibi, şairler muvaşşahı nazmetmeden önce etkili ve muvaşşaha uygun bir harce bulmak durumundaydılar. Bu nedenle halk dilinde birkaç dizelik kısa şiirleri alarak bunun üzerine şiirlerini kurarlardı. Harce yani son kısım, özgün, erotik, maskaralıkla dolu, gülünç, çarpıcı anlatımlarla dolu olmalıdır. 'Âmmî dil bakımından İbn Kuzmân'ın zecelleri gibi; Kuzmâniyye Min Kibeli'l-Lahn olmalıdır. İfadeler hırsızların dilinden aktarılmalıdır (İbn Senâ 30).*

el-A'mâ et-Tutiylî'nin halk dilinde söylediği iki dize ve üç parçadan oluşan harce, son devri ile şu şekildedir (İbn Senâ 80):

العناق	إلى	إلا أفاضيكَا	عذري	وما	أشدو
	ونعشَقو	نرى حبيب قلبي	اصبرني	ما	يا رب
	بعنقو	فيمن لقي خلو	سنة	يكون	لوكان

Tek günahım sana sarılmak olduğu halde şu şarkıyı söylüyorum.

Ya Rabbi! Ne sabırlıyım. Kalbimin sevgilisini görüyoruz ve aşık oluyoruz.

Onunla tenhada buluşacak kişiye bir yol olsaydı. Onunla kucaklaştık.

Bu harcede ibarelerin çoğu fasih dilde olsa da, halk *نعشَقو* ve *بعنقو* sözcükleri halk dilinde kullanılan şekliyle yazılmıştır. Bu iki fiilin sonu *damme* bile bitmesi gerekirken, burada *damme* yerine *Vâv* harfi ile bitirilmiştir. Halk dilinde söylenen harcelerde çok sık kullanılan kelimelerden biri de *واش* *ne, nasıl* anlamında bir soru edatıdır. Anonim bir muvaşşahın, bu kelimeyi içeren harcesi şöyledir (İbn Senâ 84):

واش كان دهاني يا قوم واش كان بلاني واش كان دعاني نبدل حبيبي بثان

Beni nasıl şaşırttı, ey insanlar, nasıl bir derde düşürdü.

Beni nasıl kışkırttı. Sevgilimi ikincisi ile değiştirelim.

Harcede de görüldüğü üzere anlatımın tamamı halk dilinde değildir. Yalnızca iki kelime halk dilindedir.

4.3. A'cemî Dilde (Yerel İspanyol Dilinde) Söylenmiş Harceler:

Muvaşşahlarda kullanılan el-A'cemî lehçede harceler özellikle Batılı araştırmacıların ilgisini çekmiş, harcelerden yola çıkarak muvaşşahlarda yerel unsurların da katkısı olduğu fikrini ortaya atmışlardır ('Anânî 38). Onların bu iddialarının en güçlü temeli yukarıda verilen İbn Bessâm'a ait "*Halk lehçesinde veya A'cemî lehçede sözcükleri alır, buna merkez adını verir ve muvaşşahı tazminsiz, gusn'suz bir şekilde bu merkeze göre düzenlerdi*" ibareleridir. Bu cümleler, ilk muvaşşahın yapılış tarzını anlatırken başlangıçta merkez denen harcenin durumunu da ortaya koymaktadır. Ayrıca ilk veşşâhların yabancı lehçede sözcükler barındıran dizeleri, ezgileri de alarak merkez/harce yaptıkları, bu harce üzerine de muvaşşahlarını kurdukları anlaşılmaktadır. Bu, muvaşşahın icadında sınırlı bir katkı da olsa hakkını teslim etmek gerekir. Buradan yola çıkarak muvaşşahın İspanyol kökenli bir şiir türü olduğunu ispata çalışan bazı İspanyol araştırmacılar, *Romans* lehçesinde söylenen harcelerin *Kastilya* veya *Galicia* Lirik şiirinin ilkel bir yansıması olduğunu, harcelerle bu lirik şiirler arasında çarpıcı paralelliklerin bulunduğunu ifade ederler (Zwartjes 276).

Fasih Harceler bölümünde değinildiği ve örnekleri verildiği gibi bir veşşâh muvaşşahını öncelikle iyi bir harce üzerine kurmak zorundaydı ve bunu kendisi yapamıyorsa bir başka şairin bir iki beytini harce olarak kullanabilmekteydi. Veşşâhlar, o zamanlar halk ağzında dolaşan, bazı yabancı kelimeleri alıp harcelerinde kullandıkları gibi, bir iki dizelik bir ezgiyi de alıp harce yapmışlardır. Muvaşşahın teorisini kuran İbn Senâ el-Mulk muvaşşahın harce yani merkez üzerine bina edildiğini ifade ederken bu kurguyu "*Kuyruğu tutar başı onun üzerine diker*" şeklinde tanımlıyor (İbn Senâ 32).

Yukarıda verdiğimiz bilgilerde zamanımıza ulaşan 50 kadar harcenin dilinin yabancı/ yerel İspanyol dilinde kelimeler içerdiğini belirtmiştik. Bir muvaşşah antolojisi olan Alî b. Buşrâ (Bişrî) el-Girnâti 'nin '*Uddetu'l-Celis ve Mu'ânesetu'l-Vezîri'r-Re'is* adlı eserinde 20 muvaşşahın harcesi yoğun bir şekilde yerel dilden kelimeler içermektedir. (bkz. el-Girnâti 1992). Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb (713-776/1313-1374)'in *Ceyşu't-Tevşih* adlı muvaşşah antolojisinde ise 10 kadar muvaşşahın harcesi Arap harfleriyle yazılmış yerel dildedir. (bkz. İbnu'l-Hatîb).

Muvaşşahlarda iki dillilik şiirde anlatımı daha hoş bir hale getirmek için kullanılmıştır. Klasik şiirdeki monoton estetik anlayışını aşmak üzere, veşşâh anlatmak istediği duygularını herkes tarafından anlaşılamayacak, biraz gizemli bir şekilde fakat basit bir anlatımla ifade etmiştir (Kasabcî 55). Doğuda Arapların diğer

kültürlere komşu olduğu veya birlikte yaşadığı Irak şehirlerinde veya İran'da ve hatta Anadolu'da da bu çok dilli şiir tekniğinin kullanıldığı görülüyor. Arapça şiirler içinde Farsça, Türkçe kelimeler veya Arapça şiirlerde Farsça bir beytin tamamı ya da tam tersini görmek mümkündür. *Mulemma'* adı verilen bu şiir sanatında iki dili ustalıkla kullanabilen şairler, fasih dilin yanı sıra halk dili de kullanarak şiirlerini renklendirmişlerdir. Diğer taraftan, Arap şiir geleneğinde özellikle halk şiirinde, halk lehçesindeki bazı dizeler üzerine aynı vezin ve kâfiyede şiir düzme geleneğinin önceden beri bulunduğunu görüyoruz ('Abbas, *İtticâhât* 151). Bu şiir tekniği Doğulu şairlerin icadıdır ve muvaşşahlardaki harcelere benzer, ancak kullanılan sözcükler fasihtir, halk dili kullanılmaz (ez-Zâhirî 280). Ebû Nuvâs (ö.199/813) ve Beşşâr b. Burd (ö.167/782) bu tekniği kullanan ilk şairlerdendir. Ebû Nuvâs'ın aşağıdaki beyitleri buna örnek olarak verilebilir:

للخندريس العقار	يا غاسل الطرجهار
بده مرأيك باري	يا نرجسي و بهاري

Ey yulanmış, değerli şarap kadehini yıkayan

Ey nergisim, baharım, bana bir kere daha ver.

Aynı şekilde Mesnevi-i Manevî yazarı Mevlânâ Celâluddîn er-Rûmî'nin de Mesnevî' nin iki beytinde Farsça ifadelerin yanına Arapça ibareler de kattığı görülmektedir (er-Rûmî 87; İbnu'l-Hatîb ظ):

الْحَذَرُ دَع لَيْسَ يُغْنِي مِنْ قَدَر	جملة كفتند أي حكيم با خبر
أبغض الأشياء عندي الطلاق	تا توای دم مزن اندر فراق

Herkes dedi ki: Ey bilge hekîm, sakınmayı, tedbiri bırak. O kaderden hiçbir şeye engel olamaz

Gücün yettikçe ayrılıktan dem vurma "Benim katımda en kötü söz ayrılıktır"

A'cemî dilde harceler, Latin kökenli dillerden (Fransızca, İtalyanca) beslenen İspanyolca sözcükler kullanılarak oluşturulmuş harcelerdir. Konuyla ilgili bütün eserlerde A'cemî dilde harceler olarak isimlendirilmesine rağmen bu harcelerde kullanılan dil tamamı ile yerel İspanyolca değildir. Kullanılan sözcüklerin çoğu İspanyolca olsa da, halk Arapçasından veya fasih dilden gelen sözcüklerle harceler tamamlanır. Endülüs muvaşşahlarında dönemlerde A'cemî dilde sözcükler bulunmaz. Bu sözcükler, muvaşşahlara Arapların İspanyollarla yoğun bir ilişki

içinde girdikleri 'Asru't-Tavâ'if (1039-1085) dönemindeki muvaşşahlarda ortaya çıkmaya başlamıştır.

İbn Senâ el-Mulk, harcelerın dilinden söz ederken yine erotik, rezilce, kötü anlamlara gelmesi şartıyla, yabancı dilde de olabileceğini ifade etmektedir. Bu anlamdaki kelimeleri *neftî*, *zuttî*, *remâdî* sıfatlarıyla anlatır. Bunlardan *neftî*, yağ, petrol gibi siyah, *zuttî*, Hindistan civarından gelip Araplaşan esmer tenli bir kavime nisbetle yine siyah, *remâdî* ise kül rengidir (İbn Senâ 32).

el-A'mâ et-Tutiylî (ö. 525/1131)'nin çoğunlukla yabancı kelimeler kullandığı bir muvaşşahı şöyledir (Gomez 50):

فَشَدْتُ عَنِّي وَعُنْه	زُرُّهُمَا فِي الْمَهْرَجَانِ
دِيا ذِيا العِصْرَةَ حَقًّا	أَلْب دِيا اَشْت دِيا
وَنَشَقُّ الرِّمْحَ شَقًّا	بِيشْتِري مِو المِديج

Onu festival günü ziyaret ettim.

Benden ve kendisinden şu ezgiyi söyledi:

Albo diyâ esta diyâ

Diyâ de'l 'ansara hakkâ

Bestirey mev al-mudabbaci

Ve nişukku' r-rumha şakkâ

Bu harcenin tercümesi ise şu şekildedir:

Bu güzel gün, ne parlak bir gün,

El-'Ansara günü,

Sırmalı, süslü elbiselerimi giyeceğim.

Ve mızrağı atacağım.

Yevme'l-Ansara Saint John yortusu, İspanyol halkının kutladığı, mızrak ve kalkanlarla erotik bir havada oyunların oynandığı bayramlardan biridir (Zwartjes 264).

Görüldüğü gibi, bu harcenin tamamı, yabancı dilde sözcüklerden ibaret değildir. Harcenin ilk dizesindeki *el-Ansara*, *hakkâ* kelimeleri, ikinci dizedeki *nişukku'r-rumha şakkâ* ibareleri Arapçadır. Bu harcenin, yukarıda verilen Mevlânâ ya da Ebû Nuvâs'ın dizelerinden bir farkı yoktur. 'Ubâde el-Kazzâz (XI. yy.) (Muhammed b. Ubâde el-Malakî)'ın kaynaklarda çok değinilen harcesi de şöyledir (el-Girnâti 33):

يا ويح من يتصل
بجبل من لا يسعف
لما رآته بطول
وهي غراما تكلف
غنت و ما للأمل
إلا إليه المصرف

موسى سیدی ابراهیم یا نوامن دلج فنت نیب ذی نخ
إن نـن شنن کـرش ارم تب غرمی أوب لغـرت

Hiç aldırış etmeyen birine ulaşmak isteyen ne yazık!

Kendisine aşık olup, onu bir kahraman gibi görünce,

Ümidinin gerçekleşmesine ondan başka bir yol yokken şu şarkıyı söyledi:

Mew sidi İbrahim Ya nuemne dolje Vente mib De nokhte
In non si non queris Ireme tib garme aub Legarte

Türkçe tercümesi şu şekildedir:

Efendim İbrahim, Ey adı güzel, Bu gece bana gel.
Yok eğer istemiyorsan, Ben sana geleyim. Ah. Söyle bana,
Seni nerde bulurum.

el-A'mâ et-Tutîylî'nin bir başka muvaşşahının harcesi de şu şekildedir (el-Girnâtî 188; 'Abbâs, *Târih* 241):

لا بُدَّ لي منه على كلِّ حال مولى تجنى و جفا واستتال
غادرنى رهن أسى و اعتلال تمَّ شدا بين الهوى والدلال

موسى الحبيب انفرم ذى موسى أمر كن دشتز نفيس اميب كسد نوليعر

Meul - habîb enfermo de meu amar
Que no destay
Non ves a mib que s e ha de no legar

Harcenin Türkçe çevirisi şu şekildedir:

Sevgilim aşk yüzünden hastadır.
Nasıl hasta olmasın?
Baksana bana asla dönmeyecektir.

Asru't-Tavâ'if (1031/1086) döneminde yaşamış Vezir İbnu'l-Mu'allim'in bir muvaşşahının harcesi şu şekildedir: (el-Girnâtî 168; 'Abbâs, *Târih* 241):

Ya mammâ, mew el-habîb

Beîş eno mas tornarâdi

Gar ke fareyo, ya mammâ

Non bezyello lâşirâdi

Sevgilim Gitti anneciğim ve dönmececek ne yapayım anneciğim. Ondan önce beni kimse sevmeydi (beni öpmeydi bile).

Aynı harce, 'Uddetu'l-Celis'te şu şekilde geçmektedir (el-Girnâti 279):

يا مـــــم مـــــو الحبيـــــب نبيـــــبش ان تُـــــن تـــــرناضِ
غـــــاز كـــــفرِيْ يا مـــــمـــــا انـــــنْ يـــــجْنـــــالُ للـــــشـــــاضِ

Kimin söylediği belli olmayan bir muvaşşahın harcesi de şöyledir (Gâzî, *el-Muvaşşahât*, 2: 656):

أـــــمـــــانُ يا حبيـــــبي الـــــوحش م ن فـــــراشِ
بـــــون باج مـــــا بـــــكالـــــه او ش ك ت ن يـــــراشِ

Aman, ya habibi!

Al-vahş me no farâs

Bon, besa ma bokella:

Eo se que te no irâs.

Harcenin Türkçesi şu şekildedir:

Aman sevgilim! Beni tek başıma bırakma.

Gel öp ağzımı, kalışın beni korur.

Yukarıda verilen örneklerde geçen, *Mammâ, Mamma, Mâm, Mev, Meu el-Habîb, Gâr Kefrî, Rakîb, Sîdî* kelimeleri harcelerde sıklıkla kullanılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalarda bu kelimeler kolaylıkla fark edilip okunabilmişlerdir. Fakat bunlar dışında kalan kelimelerin okunuşunda önemli farklar vardır. Daha çok XIX-XX. yüzyıllarda Batılı araştırmacılar tarafından yapılmış çalışmalarda pek çok harce incelenmiş ve okunmuştur. Klasik Arapça kaynaklarda yabancı dilde harcesi olan muvaşşahlara yer verilmemiştir. İbn Senâ el-Mulk de *Dâru't-Tirâz* adlı eserinde bu tür harcelere yer vermemiştir. Muhtemelen bunlar okunamamış, anlaşılammış ve kitaplara alınmamıştır. el-A'mâ et-Tutîlî divânında yer verilen bazı yabancı dilde harcelerin Arapça anlamları verilememiştir (bkz. el-A'mâ et-Tutîlî, *Dîvân*).

Sonuç olarak muvaşşah, 9. yüzyılda Endülüs'te ortaya çıkmış, kıt'a veya bent düzeninde bir şiir türüdür. Bestelenmek üzere söylenen bu şiirlerin yapısı klasik Arap şiirindeki kasideden kâfiye yapısı ve dil yönünden ayrılır. Muvaşşahın kim veya kimler tarafından bulunduğu, kurallarının nasıl geliştirildiği hala tam olarak açıklanamamış bir konudur. Batılı araştırmacıların bir bölümü, muvaşşahın, Arap-İslâm kültürünün bir parçası olduğunu ifade ederken, diğerleri muvaşşahın icadında Arapların, Batı yerel ezgilerden de etkilendiklerini ileri sürerler. Bu iddiaların en tutarlısı Doğu Arap dünyasında muvaşşahın ortaya çıktığı dönemde, artık kasidenin çok kültürlü ve çok dilli İslam toplumunun edebî gereksinimine cevap verememesi, şairlerin yeni kültürel ortama ve müziğe uygun, daha hareketli nazım türleri arayışına girmeleri, *musammat*, *muhammes* gibi şiir türlerinin veya halk şiirinden esinlenerek yani bazı nazım türlerinin denenmesi ve bu yeniliklerin Endülüs'e ulaşarak muvaşşah adlı bir nazım türüne dönüştürülmüş olmasıdır.

Muvaşşahın en önemli kısmı, son küflü olan harcedir. Klasik kaynaklarda harce konusunda verilen bilgiler aynı zamanda muvaşşahın yapılış tarzını da ortaya koymaktadır. Muvaşşahın çekirdeğini oluşturan birkaç dizelik şiir veya ezgi içeren ve *merkez* adı verilen bu bölümde, fasîh Arapça, halk Arapçası, Romans lehçeler ve İbranice gibi dillerin kullanıldığını görüyoruz. Muvaşşah konusuna özel bir eser yazan İbn Senâ el-Mulk, harcenin dilinin halk dili, argo bir dil olması gerektiğini savunur. Ancak medhiye ve ciddi aşk şiirlerini bunun dışında tutar. Bu konuda yapılan son araştırmalar, harcenin, muvaşşahın icadına önemli bir katkıda nasıl bir katkıda bulunduğunu göstermektedir. Romans lehçede söylenmiş harcelerde aynı kelimelerin veya ifadelerin bulunması, aynı harcelerin farklı muvaşşahlarda kullanılması, muvaşşahın ortaya çıkışında yerel unsurların da küçümsenemeyecek bir rolü olduğunu göstermektedir. Harce üzerine ileride yapılacak çalışmalar muvaşşahın ortaya çıkışı konusunu daha da açıklığa kavuşturacaktır.

KAYNAKÇA

'Abbâs, İhsân. *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî fi 'Asri't-Tavâ'if ve'l-Murâbitîn*. Ammân:

Dâru's-Şurûk, 1997.

---. *İtticâhâtu's-Şi'ri'l-Arabî el-Hadîs*, Kuveyt: el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-

Funûn ve'l-Edeb, 1978.

- Ahmed b. Muhammed Ebu'l-'Abbâs el-Makkarî, et-Tillimsânî, *Ezhâru'r-Riyâz fi Ahbârî'l-ÿyâz*. Mısır: Matba'atu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1939.
- Ahmed b. Muhammed Ebu'l-'Abbâs el-Makkarî , et-Tillimsânî, *Nefhu'Tib Min Gusni'l-Endelus er-Ratîb*, Beyrût: Dâr Sâdır, 1997.
- el-A'mâ et-Tutilî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdillâh b. Ebî Hureyre, *Dîvân*, (Tah. İhsân 'Abbâs), Beyrût: Dâru's-Sakâfe, 1989.
- 'Atik, Abdulazîz. *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus*. Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, tsz.
- Ebû Nuvâs, Ebû Alî el-Hasan b. Hânî. *Dîvân* (Tah.Mahmûd Efendî Vâsif). Mısır: 1898.
- el-Evsî, Hikmet 'Alî. *Fusûl fi'l-Edebi'l-Endelusî fi'l-Karneyn es-Sânî ve's-Sâlis li'l-Hicreh*. Bağdat: Matba'atu Bâbil, 1987.
- Fâhûrî, Mahmûd. "et-Tecdîdu'l-Arûzî el-Ginâ'î fi Şi'ri'l-Muvaşşahâti'l-Endelusiyye." *Mecelletu't-Turâsi'l-Arabî* 120 (2010): 83-93.
- Gâzî, Seyyid. *Fî Usûli't-Tevşîh*. el-İskenderiyye: Mu'essesetu's-Sekâfetu'l-Câmi'iyye, 1976.
- . *Dîvânu'l-Muvaşşahâti'l-Endelusiyye*. el-İskenderiyye: Munşe'etu'l-Me'ârif, 1979.
- Gomez, Emilio Garcia. *Las Jarcjas Romaces De La Serie Arabe En Su Marco*. Madrid: Sociedad De Estudios Y Publicaciones, 1965.
- İbn Bessâm, Ebu'l-Hasan Alî eş-Şenterînî. *ez-Zahîre fi Mehâsini Ehli'l-Cezîre* (Tah. İhsân 'Abbâs). Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1998.
- İbn Dihye. *el-Mutrib min Eş'âri Ehli'l-Mağrib* (Tah. İbrâhîm el-Ebyârî vd.). Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Cemî', tsz.
- İbn Haldûn. *Kitâbu'l-İber ve Dîvânu'l-Mubteda ve'l-Haber fi Eyyâm'i'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men 'Âsarehum* (Tah. Halîl Şehhâde). Lubnân: Dâru'l-Fikr, 2000.
- İbnu'l-Hatîb, Lisânuddîn, Ceşu't-Tevşîh, (Tah.Hilâl Nâci-Muhammed Madûr), Matba'atu'l-Menâr: Tûnus tsz.
- İbnu'l-Mu'tezz. *Dîvân* (Tah.Muhammed Bedî' Şerîf). Dâru'l-Me'ârif: Kahire, 1977.
- İmru'u'l-Kays, *Dîvân*, (Tah. Mahmûd Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Dâru'l-Me'ârif: Kâhire, Tsz.

- İnânî, Muhammed Zekeriyâ. *el-Muvaşşahâtu'l-Endelusiyye*. Kuveyt: 'Âlemu'l-Ma'rife, 1980.
- Kasabcî, İsmâ. "Tahlîl Nefsî li'l-Harce fi'l-Muvaşşah", *Mecelletu Dirâsât Endelusiyye*. 29 2003: 51-62.
- el-Mulk, İbn Senâ'. Hibetullah *Dâru't-Tirâz fi Ameli'l-Muvaşşahât* (Tah. Cevdet er-Rikâbî). Şam: 1949.
- Rosen, Tova ve diğeri, ed. *The Literature of al-Andalus*, Newyork: Cambridge University Press, 2000.
- Er-Rûmî, Mevlânâ Celâluddîn. *Mesnevi-i Ma'nevî*. Tahran: 1390/1971.
- Es-Safedî, Salâh, *Tevşî'u't-Tevşîh* (Tah. Albîr Mutlak). Beyrût: 1963.
- Şek'a, Mustafa. *el-Edebu'l-Endelusî; Mevdû'âtuhu ve Funûnuhu*. Lubnân: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1986.
- ez-Zâhirî, Ebû 'Abdirrahmân İbn 'Akîl. *Mebâdi' fi Nazariyyeti's-Şi'r ve'l-Cemâl*. Indiana: 1998.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Zwartjes, Otto. *Love Songs From al-Andalus, History, Structure & Meaning Of The Kharja*. Leiden-New York- Köln. Brill, 1997.